

Lina ŠULCIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Ar Marshall McLuhan medijų teorija turėjo įtakos Katalikų Bažnyčios požiūrio į visuomenės komunikavimo priemones formavimuisi?

Straipsnyje analizuojamas klausimas, ar vieno žymiausių medijų teoretikų Marshall McLuhan medijų koncepcija padarė įtaką Katalikų Bažnyčios visuomenės komunikavimo priemonių sampratos formavimuisi. Tyrimo išvada neigiamą: Bažnyčios pozicija susiformavo nepriklausomai nuo kanadiečio profesoriaus teorinių atradimų.

The article analyses the question of whether the media conception of one of the most prominent media theorists, Marshall McLuhan, has influenced the formation of the Catholic Church's concept of communication tools. The conclusion of the study is negative: the position of the Church has developed independently from the theoretical discoveries of the Canadian professor.

Įvadas

Marshall McLuhan – vienas garsiausių medijų teoretikų, vadinamas „medijų guru iš Toronto“, „kibernetinės revoliucijos orakulu“. XX a. septintajame dešimtmetyje jis buvo savo populiarumo viršūnėje. Kultūros kritikas Tomas Wolfe Amerikos dienraštyje „New York Herald Tribune“ 1965 metais apibūdino McLuhan kaip „iškiliausią mąstytoją po Newtono, Darwino, Freudo, Einsteino ir Pavlovo“.¹ Aštuntajame dešimtmetyje jo populiarumas krito, o jo medijų teorijos įžvalgas imta komentuoti kandžiai ir net priešišškai.² Vis dėlto šiandien McLuhan vardas minimas tarp žymiausių medijų teoretikų vardų.

¹ 1965 m. lapkričio 21 d. numeryje, straipsnyje „The New Life Out There“.

² W. A. Kappeler, *Communication Habits for the Pilgrim Church: Vatican Teaching on Media and Social Communication. A Thesis submitted to the Faculty of Graduate Studies and Research in Partial Fulfillment of the Requirements of the Degree of Doctor of Philosophy* (2006), 144, <https://core.ac.uk/download/pdf/41887337.pdf>, žiūrėta 2019 02 09.

Septintajame dešimtmetyje, kaip tik tuo metu, kai ne tik Kanadoje, bet ir už jos ribų McLuhan idėjos buvo aktyviai svarstomos, Bažnyčioje išaugo susidomėjimas ir susirūpinimas naujosiomis medijomis – kinu, radiju ir televizija. Popiežius Pijus XII 1957 metais paskelbė joms skirtą encikliką „Miranda prorsus“.

Netrukus, pradėjus rengti Vatikano II Susirinkimą, popiežius Jonas XXIII prašė McLuhan pagalbos, kad garsusis *aggiornamento* būtų įgyvendintas ir Bažnyčios komunikavimo srityje. Ronald A. Sarno net teigė, kad būtent McLuhan įkvėpė popiežių iniciatyvai persvarstyti Katalikų Bažnyčios visuomenės komunikavimo sampratą.³ McLuhan buvo oficialiai paskirtas į „Popiežiškąją kino, radijo ir televizijos komisiją“.⁴

Jam tai buvo svarbu. McLuhan atsivertė į katalikybę 1937 metais.⁵ Prieš metus laiške broliui rašė, kad jei būtų pažinęs ją prieš penkeris metus, galbūt būtų tapęs katalikų kunigu.⁶ Savo mąstymą pats McLuhan siejo su tomistine tradicija. Jis formavosi studijuojant Jacques Maritain, Étienne Gilson, James Joyce ir, žinoma, Tomo Akviniečio tekstus.⁷ McLuhan būdingas gilus religingumas. Apie tai kalba visi jo biografai. McLuhan norėjo tarnauti Bažnyčiai.

Kyla klausimas, ar kanadiečio profesoriaus atradimai padarė įtaką Bažnyčios komunikavimo priemonių sampratos raidai ir jei taip, kokią. Bandymas į minėtą klausimą atsakyti ir bus šio straipsnio tikslas.

Prieš pradėdant šį tiek istorinį, tiek konceptualinį tyrimą dera padaryti pastabą dėl skirtingų sąvokų, kurios vartojamos McLuhan tekstuose ir Katalikų Bažnyčios dokumentuose. McLuhan vartoja „medijų“ sąvoką ir neapsiriboja tik visuomenės komunikavimo kontekstu. Ji suprantama labai plačiai – bendriausia prasme kaip visi žmogaus artefaktai, ir fiziniai, ir mentaliniai.⁸ Tačiau dėsniai, kuriuos jis formuluoja visoms medijoms, be abejo, būdingi ir komunikavimo medijoms. Bažnyčios dokumentuose vartojamas visuomenės komunikavimo priemonių terminas. Jos savo prigimtimi yra

³ R. A. Sarno, *Using Media in Religious Education* (Birmingham: Religious Education Press, 1987), 106–108.

⁴ Kappeler, *Communication Habits for the Pilgrim Church*, 144–145.

⁵ Kas galėjo padaryti jam įtaką? Tarp svarbiausių veiksnių biografai mini Gilbert Keith Chesterton ir rimtas Tomo Akviniečio veikalų studijas. McLuhan šeima priklausė metodistų bažnyčiai ir tėvai prieštaravo jo sprendimui. Iki jo santuokos buvo likę dveji metai. Jo žmona Corinne Lewis atsivertė 1946 metais.

⁶ M. McLuhan, *The Medium and the Light: Reflections on Religion*, ed. by E. McLuhan and J. Szklarek (Toronto: Stoddard Publishing, 1999), 21.

⁷ A. Rae, *McLuhan's Unconscious. Doctoral Dissertation* (University of Adelaide, 2008), žiūrėta 2019 02 09, <https://digital.library.adelaide.edu.au/dspace/bitstream/2440/49671/8/02whole.pdf>.

⁸ „Artefaktai ar medijomis galima laikyti ir materialios tikrovės „priemonės“ („hardware“), tokias kaip kėgliai ar lazdos, šakutės ir peiliai arba instrumentai, įrenginiai ir mašinos, geležinkeliai, kosminės stotys, radijas, kompiuteriai ir t.t., ir „programinės“ prigimties priemonės („software“), tokias kaip teorijos ar mokslo dėsniai, filosofinės sitemos, vaistai, net ligos medicinoje, dailės, poezijos, dramaturgijos, muzikos formos ir stiliai ir t.t. Visi jie yra artefaktai, visi sukurti žmogaus, visus juos galima analizuoti, visi jie verbaliniai savo struktūra“ (McLuhan M., McLuhan E., *Laws of Media: The New Science* (Toronto: University of Toronto Press, 1992), 3).

artefaktai, arba „technikos išradimai“, tačiau kaip įgalinančios visuomenės komunikavimo funkciją turi savo *differentia specifica*.

Straipsnio tikslo sieksime įgyvendindami šiuos uždavinius: pirmiausia trumpai peržvelgsime Marshall McLuhan medijų sampratą ir jos ištakas, tada dėmesingiau patyrinėsime Katalikų Bažnyčios požiūrį į visuomenės komunikavimo priemones ir jo raidą, galiausiai imsimės šių pozicijų lyginamosios analizės, remdamiesi tiek tekstų, tiek istorinių įvykių analize (straipsnio metodai). Didesnį dėmesį skirsime objektui, kuris rūpi abiem lyginamoms pusėms – komunikavimo medijoms, arba visuomenės komunikavimo priemonėms. Abi sąvokos šiame straipsnyje vartojamos kaip sinonimai.

1. Marshall McLuhan medijų samprata ir jos genėzė

Medijų genėzės suvokimo požiūriu McLuhan priskirtinas tai technikos filosofijos tradicijai, kurios ištakomis laikomas vokiečių filosofas ir geografas Ernst Kapp (1808–1896), 1877 metais išleidęs knygą „Technikos filosofijos pagrindai. Kultūros atsiradimo istorija nauju požiūriu“, kuri siejama su technikos filosofijos atsiradimu.⁹ Pasak Kapp, technika yra žmogaus „organų projekcija“. Savo technologiniuose kūriniuose žmogus nesąmoningai atkuria save patį. Visi ginklai ir įrankiai yra jo organų tęsiniai, kurie padidina jų galią ir naudingumą. „Žmogaus sukurtos technikos vaizdas ir funkcijos, taip pat pati gamyba yra analogiška pavyzdžiams, kurie turi žmogaus organizmo formų bei funkcijų prototipus“¹⁰: ranka esanti techninių prietaisų ir įrankių prototipas, kūjis – rankos ir sugniaužto kumščio imitacija. Įvairūs darbo įrankiai iš esmės yra žmogaus rankos ir kojos. Net kai kalbama apie sudėtingesnes, sisteminio pobūdžio technologijas, „organų projekcijos“ principas taip pat galioja: pavyzdžiui, geležinkelių tinklas yra kraujotakos eksteriorizacija¹¹, o telegrafas žmogaus nervų sistemos išorinė forma ir tęsinys¹².

Ernst Kapp nėra technikos priemonių kaip žmogaus organų tęsinių idėjos autorius. Apie tai kalba jau Aristotelis. Tiesiog vokiečių filosofas sistemiškai ir detaliam išplėtoja šią koncepciją.

Jo poziciją plėtojančiai mąstymo tradicijai būdinga nuostata, kad technikos tobulėjimas atspindi žmogaus sąmonėjimą ir yra žmogaus išlaisvinimo priemonė.¹³ Kurdamas techniką žmogus kuria aplinką, vis labiau tinkamą jam (iš)gyventi.

⁹ E. Kapp, *Grundlinien einer Philosophie der Technik: Zur Entstehungsgeschichte der Kultur aus neuen Gesichtspunkten* (Braunschweig, 1877). Chronologiškai pirmesnė, tačiau ne tokia įtakinga yra šimtmečiu ankstesnė technikos filosofijai priskirtina filosofo ir ekonomisto J. Bekmanno 1777 m. publikuota knyga „Technologijos įvadas, arba amatų, fabrikų ir gamyklų pažinimas“ (J. Mureika, „Techninė kultūra, žmogus ir technikos filosofija“, in *Technikos filosofijos įvadas* (Vilnius: Alma littera, 1998), 8).

¹⁰ A. Huning, „Inžinieriaus kūryba“, in *Technikos filosofijos įvadas* (Vilnius: Alma littera, 1998), 48.

¹¹ Tam skirtas septintas E. Kappo knygos „Technikos filosofijos pagrindai“ skyrius.

¹² Aštunto E. Kappo knygos „Technikos filosofijos pagrindai“ skyriaus turinys.

¹³ Huning, „Inžinieriaus kūryba“, 49.

Šis požiūris tapo klasikiniu, ir daugelis žymių XX amžiaus filosofų antropologų, kaip antai Arnold Gehlen, Paul Alsberg, Max Scheler, Ortega y Gasset, Werner Sombart ir kiti, „technikos principu laikė tai, kad žmogus – organiniu požiūriu defektyvi būtybė – išplėtojo techniką kaip dirbtinį organų pratęsimą“.¹⁴ Diuseldorfo universiteto profesorius, technikos filosofijos istorijos veikalų autorius Alois Huning rašė, kad technika dar tik pradeda kilti į tikrai žmogišką savo raidos pakopą, nes nuo tokio savo raidos etapo, kuriame ji mėgdžioja kūną ir jo sandarą (jis bendras ir žmonėms, ir gyvūnams), ji pereina prie žmogaus proto ir psichikos pakartojimo bei tolesnio išvystymo. Pasak Huning, pradžioje žmogus kūrė teriologinio lygio techniką ir jam ją pavyko labai ženkliai išplėtoti, o dabar reikia sukurti antropologinę techniką.¹⁵

Taigi mąstymo tradicija, kuriai priskirtinas ir medijų teorijos klasikas Marshall McLuhan, remiasi dviem prielaidom – (1) žmogus iš prigimties yra netobulas galimybės (iš)gyventi požiūriu ir (2) jis siekia kompensuoti šį netobulumą kurdamas dirbtinius savo organų tęsinius.¹⁶

Pasak McLuhan, „visi artefaktai – kalba, įstatymai, idėjos ir hipotezės, įrankiai, drabužiai ar kompiuteriai – yra fizinio žmogaus kūno ar jo proto tęsiniai“.¹⁷ Drabužiai, namai, miestas yra žmogaus odos tęsiniai, ratas, automobilis, lėktuvas – žmogaus judėjimo sistemos tęsiniai. Be to, technikos vystymasis esą jau perėjo į raidos etapą, apie kurį futurologiškai kalba Huningas: mes perkėlėme savo centrinę nervų sistemą už mūsų pačių ribų – į elektroninę technologiją.¹⁸ Būtent elektroninės technologijos yra revoliucinis šuolis žmogaus savęs paties eksteriorizavimo procese.

McLuhan žengia gerokai toliau negu „tęsinių idėjos“ pirmtakai. Technikos priemonėse jis išvelgia didžiulę, savaime veikiančią galią, darančią stiprų poveikį tiek žmogui, tiek visai visuomenei. Šios priemonės turi galią formuoti socialines sanklodus bei santykius. Viena garsiausių M. McLuhan išvalgų – medija yra pranešimas. Tai reiškia, kad „medijos aktyviai dalyvauja generuodamos pranešimo turinį“, kad jos yra ne tiek neutralūs, „skaidrūs“, vien pagalbinę funkciją atliekantys „tarpininkai“, kuriuos pasitelkiame tada, kai iškyla poreikis transliuoti ar retransliuoti jau suformuotą turinį, kiek „terpės“, kuriose tas turinys tik ir tampa turiniu, t. y. tampa vienaip ar kitaip patiriamas bei suvokiamas.“¹⁹

Medijos sąveikauja tarpusavyje ir sudaro dinaminį, kasdienių mūsų praktikų foną, kuris sunkiai prieinamas refleksijai – „medijuotą terpę“ ar „medijuotą erdvę“. Ši

¹⁴ H. Schelsky, „Žmogus ir visuomenė technikos gniaužtuose“, in *Technikos filosofijos įvadas* (Vilnius: Alma littera, 1998), 195.

¹⁵ Huning, „Inžinieriaus kūryba“, 157.

¹⁶ Be abejonės, M. McLuhan nesutiktų su Ernst Kapp žmogiškojo „aš“ tapatinimo su jo materialiuoju kūnu idėja (Э. Капп, „Антропологический критерий“, in Капп Э., Кунов Г., Нуаре Л., Эспинас А., Роль орудия в развитии человека, Ленинград, 1925), tačiau nurodytos dvi mąstymo prielaidos abiem mokslininkams bendros.

¹⁷ McLuhan, *Laws of Media: The New Science*, 93.

¹⁸ M. McLuhan, *Kaip suprasti medijas? Žmogaus tęsiniai* (Baltos lankos, 2003), 67.

¹⁹ T. Sodeika, „Įvadas į medijų filosofiją“, in *Medijų kultūros balsai: teorijos ir praktikos* (Vilnius: Mene, 2009), 42.

„terpė“ ar „erdvė“ neredukuojama į ją sudarančių medijų kokybių sumą. Joje funkcionuoja dėsniai, kurie gerokai skiriasi nuo tų dėsnių, kuriuos gerai išmanė mūsų protėviai. Gyvename visiškai naujoje situacijoje ir visiškai naujoje tikrovėje.

Ilgą laiką M. McLuhan buvo kaltinamas technologiniu determinizmu ir kritikuojamas dėl medijų turinio ignoravimo. Kai kurie autoriai kvestionuoja jam priskiriamą griežto technologinio deterministo etiketę.²⁰

2. Katalikų Bažnyčios požiūrio formavimasis: komunikavimo veiksmo pirmumas

Kaip technikos priemonės traktuoja Katalikų Bažnyčia? Jos dokumentuose vartojami kitokie, negu medijų teoretikų, terminai.

Bažnyčios dokumentuose, skirtuose šiuolaikinėms medijoms, vartojama visuomenės komunikavimo priemonių sąvoka. Juose iš esmės artikuliuojama visuomenės komunikavimo problema. O visuomenės komunikavimo problematika subordinuota Katalikų Bažnyčios socialinio mokymo sričiai.²¹

Bažnyčios požiūris į visuomenės komunikavimo priemones ir jų vertinimas formavosi ir kito apie du su puse šimto metų.²² Pradžioje, XVIII a. pabaigoje, komunikavimo technologijos pakliuvo į naują, negatyviai vertinamą žodžio laisvės kontekstą.²³ Aktuali tapo cenzūros klausimas. Vėliau, nuo Leono XIII iki Pijaus XII pontifikato, popiežių dokumentų tonas pamažu švelnėjo ir tapo vis pozityvesniu komunikavimo priemonių atžvilgiu,²⁴ nors cenzūros klausimai vis dar tebebuvo rimta aktualija.²⁵

Tiesa, gana ilgai Bažnyčios dokumentai neaptarinėjo komunikavimo priemonių kaip autonomiško klausimo. Kai spaudos technologija įsitvirtino kaip visuomenės komunikavimo forma, popiežių dėmesys joms padidėjo. Vis dėlto tai tebuvo trumpi,

²⁰ J. Liss, „The Heat and the Light: Towards a Reassessment of the Contribution of H. Marshall McLuhan“, in *Canadian Journal of Communication* 14 (1989), 1–21; R. E. Babe, „Innis and the emergence of Canadian communication/media studies“, *Global media journal*. Vol. 1, Issue 1 (2008), 9–23.

²¹ J. F. Caccamo, „The Message on the Media: Seventy Years of Catholic Social Thought on Social Communication“, *Josephinum Journal of Theology* Vol. 15, No. 2 (2008), 391–392.

²² M. J. Schuck, *That they be one: the social teaching of the papal encyclicals, 1740–1989* (Washington, D.C.: George town University Press, 1991).

²³ Pavyzdžiui, popiežiaus Pijaus VII enciklikoje „*Diu satis*“, paskelbtoje 1800 metais, rašoma: „Jei ši didžioji laisvė mąstyti, kalbėti, rašyti ir skaityti nebus apribota (per jungtinę Bažnyčios ir valstybės cenzūrą – L. Š.), pasirodys, kad išminties karalių ir generolų strategija bei kariuomenės tik trumpam išvadavo mus nuo šio blogio, kuris mus gniuždė taip ilgai. Bet, kadangi jo kamienas ir sėklos nėra pašalintos ir sunaikintos (baisu taip kalbėti, bet tai reikia pasakyti), jis išplis plačiai ir sustiprėjęs pasieks visą pasaulį. Vėliau jį sugriauti arba sutriuškinti nepakaks legionų, gvardijų, sargybų, miestų ginkluočių ir imperijų gynybinių įtvirtinimų.“ (*Diu satis*, 16; iš anglų kalbos vertė L. Š.).

²⁴ Schuck, *That they be one*, 86.

²⁵ Žr., pavyzdžiui, Leono XIII apaštalinę konstituciją apie knygų cenzūrą *Officiorum ac Munerum: Papa Leo XIII. Constitutio apostolica de prohibitione et censura librorum Officiorum ac Munerum* (1897), žiūrėta 2019 02 12, https://w2.vatican.va/content/leo-xiii/en/apost_constitutions/documents/hf_l-xiii_apc_18970125_officiorum-ac-munerum.html.

atsitiktiniai pasisakymai.²⁶ Apie visuomenės komunikavimo priemones užsimenama svarstant įvairias visuomenę kamuojančias ligas.

Kai ėmė augti radijo, kino ir televizijos visuomeninis vaidmuo, Bažnyčios vadovai dėmesingiau pažvelgė į šias priemones. Pirmas dokumentas buvo paskelbtas 1936 metais, tai – Pijaus XI enciklika „*Vigilanti cura*“, skirta kinui. Tai yra pirmas sisteminis Bažnyčios autoriteto požiūrio į visuomenės komunikavimo mediją išdėstymas. Perspėdamas dėl galimos neigiamos kinematografo įtakos moralei, dokumentas aiškiai formuluoja pozityvų požiūrį į kino mediją, pripažindamas didžiules jos galimybes daryti poveikį žmonėms. Pijus XI rekomenduoja vyskupams nuolat skelbti dvejopus filmų sąrašus – rekomenduojamų ir tokių, kurių tikintiesiems nedera žiūrėti.

Jo įpėdinis Pijus XII dar palankiau negu pirmtakas vertino naujų technologijų galimybes. 1952 metais jis įsteigė „Popiežiškąją kino komisiją“, skirtą analizuoti kino mediją katalikų tikėjimo ir moralės požiūriu. 1954 metais komisijos tyrimų laukas išsiplėtė, ji buvo pervadinta į „Popiežiškąją kino, radijo ir televizijos komisiją“.

Miranda prorsus

1957 metais Pijus XII paskelbė encikliką „Miranda prorsus“, skirtą „nuostabiausiems technikos išradimams“ – *miranda prorsus*²⁷ – kinui, radijui ir televizijai. Jis svarsto jų vaidmenį visuomenės ir Bažnyčios gyvenime, ragina aktyviai jais naudotis, sykiu kalba ne tik apie naujas didžiules šių medijų galimybes, bet ir apie jų keliamus pavojus.

„Miranda prorsus“ pirmą kartą pateikia teologinę visuomenės komunikavimo priemonių koncepciją. Dokumento pradžioje Popiežius paskelbė, kad išradimai, kuriais didžiuojasi žmonija, „nors sukurti žmonių proto ir darbo pastangomis, vis dėlto yra Dievo – mūsų Kūrėjo – dovanos, iš Kurio kyla visos gėrybės, nes Jis ne tik suteikia kūriniais būtį, bet sukūręs juos palaiko ir puoselėja“.²⁸ Dievo dovanomis Popiežius laiko visas žmogaus sukurtas technologijas, taip pat ir visuomenės komunikavimo priemones.²⁹

Taigi technologijos, ir komunikavimo technologijos taip pat, yra Dievo dovanos. Tai pirmoji svarbi dokumento idėja.

Antra, žmogus šias technologijas naudodamas yra Dievo pagalbininkas ir bendradarbis.³⁰

²⁶ Caccamo, „The Message on the Media...“, 392.

²⁷ Lot. – nuostabios inovacijos.

²⁸ Pijus XII. *Miranda prorsus* (MP), Įvadas, pirma pastraipa (čia ir toliau iš anglų kalbos vertė L. Š.).

²⁹ „Iš šių išradimų vieni sustiprina ir padidina žmogaus galią, kiti pagerina jo gyvenimo sąlygas, tretieji – ir jie ypač siejasi su protu – pasiekia didelę daugumą žmonių tiesiogiai arba per savo kuriamus vaizdinius bei garsus ir perduoda lengvai suprantamu pavidalu jiems kiekvienos tautos naujienas, mintis ir papročius, taigi per šias priemones, galima sakyti, ypač poilsio ir pramogų metu aprūpina protą maistu.“ (MP, Įvadas, antra pastraipa).

³⁰ „Kadangi Dievas yra Aukščiausias Gėris, Jis visais laikais lieja savo dovanas žmogui, kuriuo ypatingai, su meile rūpinasi. Dalis šių dovanų padeda materialiam gyvenimui žemėje, dalis siejasi su dvasia; be abejo, pirmosios dovanos yra antrųjų objektai, lygiai kaip kūnas turėtų būti objektu sielos, su kuria, kol negali

Trečia, komunikavimas yra žmogaus bendradarbiavimas su Dievu sėjant „gerą sėklą“ žmonių visuomenėje. Kas toji gera sėkla? Ta, iš kurios išauga tiesa ir gėris.³¹ Taigi komunikavimo medijų paskirtis – tarnauti gėriui ir tiesai.

Kai visuomenės komunikavime atsiranda blogis, jis yra ne technologijų pasekmė, bet laisvas jas naudojančių asmenų pasirinkimas. Tikra laisvė mus įpareigoja siekti žmogiškos prigimties stiprinimo ir tobulinimo.³² Negalima laikyti laisvės vaizduoti ir propaguoti ką tik nori tikra, nes ji yra „nekontroliuojama laisvė, kai komunikuojama su kitais apie ką tik nori, nepaisant jokio atsargumo, net jei tai prieštarauja sveikai moralei ir gali vesti į rimtą pavojų sielai“.³³

Inter mirifica

Visuomenės komunikavimo problematika buvo įtraukta ir į Vatikano II Susirinkimo darbotvarkę. Susirinkimas paskelbė nedidelį dokumentą – dekretą dėl visuomenės komunikavimo priemonių „Inter mirifica“. Jis iš esmės pakartojo Pijaus XI ir Pijaus XII teologines ir moralines nuostatas, tačiau dokumento tonas mažiau optimistinis visuomenės komunikavimo priemonių atžvilgiu negu Pijaus XII enciklikoje.

Tiesa, dokumente yra trys naujovės.

Pirma, visuomenės komunikavimo priemonės pirmiausia apibrėžiamos soteriologinės Bažnyčios misijos ir evangelinio jos mandato kontekste: „Katalikų Bažnyčia, Viešpaties Kristaus įsteigta nešti visiems žmonėms išganymą ir kartu įpareigota skelbti Evangeliją, laiko savo pareiga skelbti išganymo žinių ir visuomenės komunikavimo priemonėmis bei mokyti žmones, kaip deramai jomis naudotis.“³⁴ Pijaus XII enciklikoje komunikavimas buvo aptariamasis pirmiausia edukacijos ir tik vėliau Evangelijos

Savęs komunikuoti palaimintame regėjime, Dievas susijungia per tikėjimą ir meilę, kuri „išlieta mūsų širdyse Šventosios Dvasios, kuri mums duota“ (*Rom* 5, 5). Taigi, kadangi Dievas trokšta matyti žmoguje Savojo tobulumo atvaizdą (*Mt* 5, 48), Jis nori netgi to, kad žmogus dalyvautų aukščiausiam Jo kilnume, todėl prijungė jį prie Savo, kaip gerųjų žinių skelbėjo, veikimo skirdamas žmogui tapti jų donoru ir dalintoju savo broliams ir visai žmonijai. Nuo laikų pradžios žmogus iš prigimties linko dalintis su kitais savo proto turtais per simbolius, kurių pagalba kasdien mėgino kurti vis tobulesnes savo materialinių problemų išraiškos formas. Taigi nuo seniausių piešinių ir įrašų iki paskutiniųjų techninių prietaisų visi žmogaus komunikavimo įrankiai neišvengiamai siekia didingo tikslo – atskleisti, kad žmonės tam tikra prasme yra Dievo pagalbininkai.“ (*MP*, I skyrius, sk. „Geroji sėkla“, pirma–antra pastraipos).

³¹ Šios dovanos yra „naudingi instrumentai, kuriais žmonėms gali būti skleidžiami neįkainojami Dievo turtais – kaip geros sėklos, kurios augina tiesos ir gėrio vaisius“ (*MP*, I skyrius, sk. „Geroji sėkla“, paskutinė pastraipa).

³² „Žinoma, bet kokio blogio, kuris prieštarauja teisingos moralės principams, šaltinis negali būti Dievas, kuris yra visiškai ir absoliutus Gėris; blogis nekyla ir iš pačių technologijų, kurios yra brangios Dievo dovanos. Jis galimas tik dėl to, kad žmogus, kadangi yra apdovanotas laisva valia, gali piktnaudžiauti tomis dovanomis, fiksuodamas ir daugindamas blogį ir taip susidėdamas su Dievo priešais, tamsos kunigaikščiu: „Tai padarė mano priešas“ (*Mt* 13, 28). Todėl tikra žmogaus laisvė reikalauja, kad mes naudotume ir dalintumėmės su kitais visais šiais resursais taip, kad jie prisidėtų prie mūsų prigimties stiprinimo ir tobulinimo.“ (*MP*, I skyrius, sk. „Blogio sėklos“, antra pastraipa).

³³ *MP*, I skyrius, sk. „Klaidos, susiję su komunikavimo laisve“, antra pastraipa.

³⁴ Vatikano II Susirinkimo dokumentai. Dekretas dėl visuomenės komunikavimo priemonių *Inter mirifica* (IM), 3.

žinios skelbimo kontekste.³⁵ Susirinkimo dekretu prioritetai sukeičiami: edukacinės Bažnyčios misijos kontekstas neišnyksta, bet atsiduria antrame plane.

Antra, dokumente yra sakinytis, kad „žmonių visuomenė turi teisę būti informuojama apie tai, kas pagal kiekvieno padėtį naudinga žinoti tiek pavieniams žmonėms, tiek susijungusiems į visuomenę“.³⁶ Plačiau jo reikšmė neeksplikuojama.

Trečia, dekretas nustatė, kad Katalikų Bažnyčia kasmet švęs Pasaulinę visuomenės komunikavimo priemonių dieną – kad „būtų veiksmingiau stiprinamas įvairiopas Bažnyčios apaštalavimas visuomenės komunikavimo priemonėmis“.³⁷ Taigi kasmet, numatytu laiku, komunikavimo ir jo priemonių klausimas turės būti aktualizuojamas tikintiesiems.

Ketvirta, ir turbūt svarbiausia, „Susirinkimas įsakmiai paveda“ Šventojo Sosto tarnybai „pasitelkus iš įvairių kraštų dalyko žinovų, išleisti pastoracinę instrukciją“.³⁸ Dar Susirinkimo metu (1964) popiežius Paulius VI savo iniciatyva (*motu proprio*) paskelbė dekretą „In Fructibus Multis“, kuriuo įsteigė „Popiežiškąją visuomenės komunikavimo priemonių komisiją“. Jai ir buvo pavesta išplėtoti Susirinkimo dekretu normas ir principus.

Katalikų Bažnyčios požiūriu į visuomenės komunikavimo priemones raidos požiūriu, Susirinkimo dekretas „Inter mirifica“ nebuvo reikšmingas. Tai tiesiog ankstesnių Bažnyčios dokumentų, kalbančių visuomenės komunikavimo priemonių klausimu, *Summa*.³⁹

Communio et progressio

Popiežiškoji visuomenės komunikavimo priemonių komisija baigė darbą ir 1971 metais buvo paskelbta pastoracinė instrukcija, kuri laikoma kol kas pilniausiu Bažnyčios požiūriu į visuomenės komunikavimą išdėstymu.⁴⁰ Mūsų temai svarbiausia šiame dokumente pateikta nauja visuomenės komunikavimo prigimties samprata.

Iki šiol Bažnyčioje visuomenės komunikavimas buvo suvokiamas kaip prigimtinis žmogaus gebėjimas, kuris įgalina dalytis informacija edukacijos arba evangelizacijos tikslais. Bažnyčios dėmesys visuomenės komunikavimo priemonėms apsiribojo rūpesčiu, kad jos padėtų krikščionims pasiręgti amžinajam gyvenimui.⁴¹

Pastoracinėje instrukcijoje „Communio et progressio“ visuomenės komunikavimas suvokiamas kitaip: „giliausiąją savo prigimtimi tai meilės kupinas savęs dovanojimas“.⁴²

³⁵ MP, sk. „Bažnyčios suinteresuotumo priežastys“.

³⁶ IM, 5.

³⁷ IM, 18.

³⁸ IM, 23.

³⁹ Ir tam buvo priežasčių, žr. Caccamo, „The Message on the Media...“, 405–406.

⁴⁰ Caccamo, „The Message on the Media...“, 407, 408.

⁴¹ Caccamo, „The Message on the Media...“, 408.

⁴² Popiežiškoji visuomenės komunikavimo priemonių komisija. Pastoracinė instrukcija *Communio et progressio* (CP), 11.

Netikėta formuluotė. Kaip ji atsiranda? Jos genealogija kyla iš visuomenės komunikavimo tikslo refleksijos ir yra pateikta 10-ame ir 11-ame dokumento skirsniuose.

Visuomenės komunikavimas yra daugiau „negu idėjų raiška ar jausmų rodymas“⁴³ jis yra daugiau negu edukacijos forma, nes jo pagrindinis tikslas – kurti bendrystę ir vienybę tarp žmonių. Taigi visuomenės komunikavimo „metafizinis“ pamatas yra jos narių vienybė – *communio*. Žemiškoji patirtis mums pateikia itin netobulas žmonių bendrystės ir vienybės pamokas, todėl jos negali būti komunikavimo sampratos šaltiniu. Kur ieškoti šio šaltinio? Dokumente pateiktos trys nuorodos. Jos visos kreipia į Apreiškimą.

Pirmiausia, bendrystės ir vienybės pirmavaizdžio krikščionis ieško dieviškųjų Asmenų Trejybėje.⁴⁴

Kitas bendrystės ir tobulo komunikavimo pažinimo šaltinis yra Dievo komunikavimas pašaukiant pasaulį į būtį ir pradėdamas pokalbį su žmogumi. Šio komunikavimo kulminacija – Jėzaus Kristaus asmuo, Žodis, tapęs kūnu, pasakytas taip, kad atkūrė po žmogaus nuopolio nutrūkusius saitus, sunaikino nesusikalbėjimo užtvaras, įtvirtino žmogaus „bendrystę su Dievu ir pagrindė brolišką žmonių vienybę“⁴⁵. Jėzus Kristus yra tobulas komunikavimas – Dievui Tėvui komunikuojant Save per Dievą Sūnų.

Galiausiai, trečia, Pats Jėzus Kristus yra tobulas komunikotojas – priimdamas žmogišką prigimtį, kalbėdamas ir mąstydamas kaip vienas iš mūsų, prisitaikydamas prie vietos ir laiko sąlygų. Bet svarbiausia – Jis įsteigė Eucharistiją ir „per tai mums dovanojo aukščiausią žemėje bendrystės formą – Dievo ir žmogaus bendrystę, ir dėl to artimiausią bei tobuliausią pačių žmonių tarpusavio bendrystę“. Be to, Jis suteikė mums Šventąją Dvasią – „rinkimosi į viena ir vienybės principą“⁴⁶. Vadinasi, Jėzaus Kristaus asmuo yra žmonių vienybės pagrindas ir provaizdis.⁴⁷

Taigi dokumente pateiktas toks visuomenės komunikavimo prigimties pagrindimas:

- 1) Visuomenės komunikavimo tikslas yra vienybė ir bendrystė.
- 2) Šios žmogiškos-žemiškos vienybės ir bendrystės esmė yra dieviškųjų Asmenų vienybė ir bendrystė (bei Dievo vienybė ir bendrystė su žmogumi). Kitaip tariant, visuomenės komunikavimo tikslas yra dieviškųjų Asmenų (bei Dievo santykio su žmogumi) komunikavimo tobulumas.
- 3) Tiek dieviškųjų Asmenų tarpusavio komunikavimas, tiek Dievo Savęs komunikavimas žmogui per Jėzų Kristų, tiek Paties Jėzaus Kristaus komunikavimas iš esmės yra meilės kupinas savęs dovanojimas.

⁴³ CP, 11.

⁴⁴ „Krikščioniškojo tikėjimo požiūriu žmonių vienybės ir bendrystės <...> pirmaprādė versmė ir tartum pirmavaizdis yra amžinosios bendrystės Dieve tarp Tėvo, Sūnaus ir Šventosios Dvasios, gyvenančių vieną dieviškąjį gyvenimą, aukščiausiasis slėpinys.“ (CP, 8).

⁴⁵ CP, 10.

⁴⁶ CP, 11.

⁴⁷ CP, 10.

4) Vadinas, visuomenės komunikavimo tikslas yra „meilės kupinas savęs dovanojimas“.

Taigi žmonių ir dieviškųjų Asmenų komunikavimas nėra kažkas atskirai egzistuojančio. Ir nors dokumente pripažįstama, kad visuomenės komunikavimas yra tam tikra pačios visuomenės charakteristika ar funkcija, vis dėlto akcentuojamas jo pavaldumas esmingai, vienijančiai, transcendentinei savęs dovanojimo struktūrai. Dar daugiau – visuomenės komunikavimas visų pirma yra ne žmonių, bet dieviška veiksmas, kurioje žmonės dalyvauja kaip antriniai veiksniai.⁴⁸ Tokie visuomenės komunikavimo „teologiniai ir metafiziniai pagrindai“.

Kai visuomenės komunikavimas yra „meilės kupinas savęs dovanojimas“, jis yra pastanga „visais požiūriais skatinti žmogiškąją pažangą (*progressio*), vis labiau žmones suartinti ir juos tikrai suvienyti“⁴⁹. Taigi savęs dovanojimas meilėje reiškiasi vienybės ir tobulėjimo (pažangos) – *communio et progressio* – įgyvendinimu. Šio įgyvendinimo pavidalas yra komunikavimas visuomenėje⁵⁰.

Tolesnė didžioji dokumento dalis skirta sielovadinėms, aksiologinėms ir moralinėms šių teologinių principų implikacijoms: visuomenės komunikavimo samprata susiejama su Bažnyčios misija – siekti žmonių vienybės,⁵¹ visuomenės komunikavimo priemonės vertinamos „pagal tai, koks yra jų indėlis į bendrąjį gėrį“,⁵² o bet kuris komunikavimas turįs paklusti sąžiningumo, patikimumo ir tiesos įstatymui.⁵³

Visuomenės komunikavimo priemonių prigimtis šiame dokumente siejama su dviem kontekstais. Vienas – jums jau žinomas iš enciklikos „Miranda Prorsus“⁵⁴, kitas – naujas, „Communio et progressio“ teologinis karkasas.

Kaip „Miranda Prorsus“, taip ir čia visuomenės komunikavimo priemonės laikomos „Dievo dovanomis“.⁵⁵ Jos, o sykiu ir visi „naujausi mokslo atradimai“ bei „daug žadantys technikos pasiekimai“ laikomi dažnai nesąžoningu „atsaku į dieviškąjį priesaką pripildyti ir valdyti žemę“ bei „dalyvavimu pasaulį sukūrusio bei palaikančio

⁴⁸ Caccamo, „The Message on the Media...“, 408.

⁴⁹ CP, 73.

⁵⁰ Visuomenės komunikavimo sampratos pasikeitimas, žinoma, ta pačia linkme keičia ir žmonių komunikavimo apskritai suvokimą.

⁵¹ „Juk vienybės skatinimas susijęs su giliausia Bažnyčios misija, nes ji pati yra Kristuje ‘tartum giliausios vienybės su Dievu ir visos žmonijos vienybės sakramentas, tai yra ženklas ir įrankis‘ (CP, 18; *Gaudium et spes* (GS), 42).

⁵² CP, 16.

⁵³ CP, 17.

⁵⁴ Jį pakartoja Vatikano II susirinkimo pastoracinė instrukcija apie Bažnyčią šiandieniniame pasaulyje *Gaudium et spes*. Pasak šio dokumento, „asmeninis ir bendruomeninis žmogaus veikimas <...> gerinti savo gyvenimo būklę pats savaime atitinka Dievo planą.“ Tai bendra nuostata, kurioje kalbama ne tik apie technologijų kūrimą. „Tai pasakytina ir apie paprastus kasdienes darbus. Juk vyrai ir moterys, pelnydami sau ir šeimai duoną, savo veikla gerai tarnauja visuomenei. Jie teisėtai gali laikyti savo veiklą Kūrėjo darbo plėtojimu, rūpesčiu brolių gerove ir asmeniniu išjungimu į Dievo plano vykdymą istorijoje.“ (GS, 34).

⁵⁵ CP, 2.

Dievo darbe ir jo tęsimu“, nes „Dievas, sukūręs žmogų pagal savo paveikslą, tikrai jam suteikė galimybę dalyvauti savo kūrybinėje galioje statant žemiškąjį miestą“.⁵⁶

Šiek tiek kitoks visuomenės komunikavimo priemonių suvokimo kontekstas – „Communio et progressio“ dokumente pateikta visuomenės komunikavimo prigimties koncepcija. Jos yra „Dievo Apvaizdos duotos priemonės žmonių bendram gyvenimui šioje žemėje skatinti“, „vienos iš veiksmingiausių jėgų bei galių, kuriomis žmogus gali pasinaudoti meilei, bendrystės išraiškai ir versmei, stiprinti“⁵⁷, „itin veiksmingi veiksniai“, įgalinantys pažangą, kuri suvokiama kaip integralus žmogaus ir visuomenės vystymasis.⁵⁸

Pirmuoju atveju visuomenės komunikavimo priemonių prasmė kildinama iš žmogaus kaip Dievo darbo, Jo kūrybinės veiklos dalyvio ir tęsėjo perspektyvos. Antruoju – iš žmogaus pašaukimo įgyvendinti meilės kupiną savęs dovanojimą pagal dieviškųjų Asmenų komunikavimo pavyzdį (dieviškąjį išganymo planą istorijoje įgyvendina toks žmogus, kuris yra broliškai susivienijęs su kitais žmonėmis⁵⁹). Pirmuoju atveju akcentuojama dieviškoji kūryba, antruoju – dieviškasis santykis.

Nepaisant skirtingų akcentų abu kontekstai atskleidžia teocentrinį visuomenės komunikavimo priemonių pobūdį, transcendentinę jų prigimtį. Bažnyčios pozicijoje nėra jokių aliuzijų į pirmąją žmogaus prigimties netobulumą ar defektyvumą. Žmogus nestoja prieš Dievą, kad išbaigtų netobulai Jo atliktą darbą kurdamas savo organų tęsinius.⁶⁰

Beje, „Communio et progressio“ konkretizuoja ir detalizuoja iš esmės vieną visuomenės komunikavimo priemonių prigimties aspektą – antrąjį – tai veiksniai, skirti siekti žmonių vienybės ir pažangos.⁶¹

⁵⁶ CP, 7.

⁵⁷ CP, 12.

⁵⁸ CP, 20–21.

⁵⁹ CP, 8.

⁶⁰ „[K]rikščionys anaip tol nemano, jog darbai, kuriuos žmonės savo sugebėjimais ir pajėgomis nuveikė, prieštarauja Dievo galybei ir kad protaujantis kūrinys yra tarsi Kūrėjo varžovas. Priešingai, jie yra įsitikinę, jog žmonijos laimėjimai yra Dievo didybės ženklas ir jo neišreiškiamo plano vaisius.“ (GS, 34). Savo darbine ir kūrybine veikla „žmogus vykdo laikų pradžioje apreišką Dievo planą – užvaldyti žemę (Pr 1, 28) bei išstobulinti kūrinių – ir ugdo save patį“ (GS, 57).

⁶¹ Kaip jos to siekia? Pirmiausia, kaip jos siekia žmonių vienybės? Jos „griauna žmones anksčiau skyrusius laiko ir erdvės barjerus“, labiau juos suartina ir „stiprina jų tarpusavio ryšius“ (CP, 20). Jos tarnauja tam, „kad žmonės, plėsdami tarpusavio ryšius, išsiugdėtų didesnę bendrystės jausmą“ (CP, 8). Jos „padeda atsirasti naujiems ryšiams ir, taip sakant, kuria naują kalbą, leidžiančią žmonėms geriau vienas kitą pažinti ir lengviau vienas su kitu susitikti. Juo daugiau abipusio supratimo bei palankumo, juo sparčiau judama teisingumo ir taikos, geranoriškumo ir geradariškumo, abipusės pagalbos, meilės ir galop vienybės link“ (CP, 12). Visuotinis komunikavimas leidžia žmonėms dalintis vienas kito ir visos žmonijos rūpesčiais bei problemomis. Toks komunikavimas yra savitarpio supratimo būtina sąlyga (CP, 19). O kaip visuomenės komunikavimo priemonės siekia žmonių tobulėjimo, arba pažangos? Dokumentas kalba apie galimybę „veikliai dalyvauti šandienio pasaulio gyvenime bei įvykiuose“ (CP, 20). Taip pat „[š]ios priemonės naudingos visų lygių švietimui. Jos labai padeda kovoti su neraštingumu ir vykdyti pradinį bei tolesnį ugdymą (toliau dokumento tekste ši mintis išplėtojama: „Garso ir vaizdo aparatai, patogios garso bei vaizdo juostos, vadinamos „kasetėmis“, taip pat radijas ir televizija jau daug kur tapo įprastomis mokymo priemonėmis. Dėl to daugeliui pasidarė lengvai prieinami įvairių sričių specialistų darbo rezultatai.

3. McLuhan medijų samprata *versus* Katalikų Bažnyčios visuomenės komunikavimo priemonių koncepcija

3.1. Medijų / visuomenės komunikavimo priemonių prigimties klausimas

Bažnyčios dokumentuose iki „Communio et progressio“ (imtinai) nereflektuojama nei žmogaus tęsinių idėja, nei medijų kaip terpės – naujos žmogaus gyvenamosios aplinkos, kurią kuria medijų hibridinės sąjungos – realija. Jos nėra suprantamos kaip autonomiškai, nepriklausomai nuo žmogaus valios veikianti tikrovė.

Bažnyčios dokumentuose nurodomi du technologijų šaltiniai. Jos yra dvejos žmogaus veiklos padarinys, bet žmogus čia veikia kaip antrinė priežastis. Todėl iš esmės technologijos yra dvejos Dievo veiklos „pratęsimo“ padarinys.

Pirma, technologijos yra Dievo kūrybos tąsa – žmogus jas kurdamas dalyvauja Dievo kūrybos darbe ir yra Jo kūrybinės veiksenos tęsėjas – tobulina kūrinį ir ugdo pats save.

Antra, kurdamas ir naudodamas visuomenės komunikavimo priemones žmogus dalyvauja dieviškųjų Asmenų komunikavime, kuris yra mylintis savęs dovanojimas.

Medijų prigimties požiūriu McLuhan ir Katalikų Bažnyčios pozicijos esmingai skiriasi, nes medijų klasikas ir jo atstovaujama technikos filosofijos tradicija laikosi antropocentrinio požiūrio – visi žmogaus artefaktai (taip pat ir komunikavimo priemonės) yra savęs paties projektavimas, žmogaus atkūrimas, arba pratęsimas. Bažnyčios pozicija yra teocentrinė: žmogus, nors jo subsistencija išsaugoma, yra dieviškosios kūrybos ir dieviškojo komunikavimo dalininkas, jų abiejų tęsėjas. Todėl technologijos vadinamos Dievo dovanomis.

Kita vertus, su Bažnyčios požiūriu disonuoja prieš tai minėtos technikos filosofijos tradicijos, kur viena ryškesnių E. Kapp figūra, pirmoji prielaida – kad žmogus iš

Kitur visuomenės komunikavimo priemonės papildo tradicinius mokymo būdus ir sudaro jaunuoliams bei suaugusiems tolesnio lavinimosi galimybę. Kur trūksta mokymo įstaigų, jų pagalba perteikiamos religinės žinios bei įgyvendinamas įvairių formų pradinis lavinimas, kovojama su neraštingumu, mokoma žemės ūkio, medicinos, higienos pagrindų bei daugelio bendruomenės plėtojimo taisyklių“ (CP, 48)). Jos gali daug prisidėti prie žmonių gerovės ir tikrojo išlaisvinimo, pirmiausia vietovėse, kurių plėtra yra lėta. Jos pagrindžia ir garantuoja didesnę žmonių lygybę, visiems be skirtumo visuomenės sluoksniams leisdamos džiaugtis kultūros gėrybėmis bei pramogomis. Jos praturtina dvasią, paties gyvenimo vaizdais bei garsais perteikdamos regimus bei konkrečius dalykus, priartindamos tolimiausias sritis ir seniausius laikus (toliau dokumento tekste ši mintis išplėtojama: „Šios priemonės taip pat leidžia patenkinti įvairiausias kultūrinis poreikius bei interesus, nes išgali paveikiai ir patraukliai perteikti visų meno sričių kūrinius“ (CP, 50). „Komunikavimo priemonių teikiamų kultūrinio tarpininkavimo galimybių pavyzdys yra daugelio tautų tradicinio meno perteikimas, tautų, kurių pasakojimai, inscenizacijos, giesmės ir šokiai išreiškia tūkstantmetį kultūrinį paveldą. Dėl techninio šių priemonių tobulumo visa tai galima išsaugoti, įrašyti ir visada vėl parodyti, net tada, kai senoji tradicija jau seniai užgesusi. Taip komunikavimo priemonės kiekvienai tautai labai padeda išsiugdyti savo kultūrinės tapatybės suvokimą ir parodyti tai kitoms kultūroms bei šalims jas pradžiuginant bei praturtinant“ (CP, 51)). Ir visose šalyse, kur plačiai paplitęs neraštingumas, piliečiai turi galimybę, nenuvertinant savo gimtosios kultūros bei papročių, sparčiai perimti šiuolaikinio pasaulio gyvenamos naujoves“ (CP, 20).

prigimties yra netobulas galimybės (iš)gyventi požiūriu ir ši savo netobulumą jam tenka kompensuoti kuriant technologijas. McLuhan šioje poliarizacijoje yra labiau tarpininkas negu Bažnyčios oponentas. Dėl savo katalikiškos tapatybės jis nedrįstų priskirti Dievo kūriniui prigimtinio defektyvumo.

3.2. Ar medija yra pranešimas?

Fundamentalus skirtumas tarp McLuhan ir Katalikų Bažnyčios pozicijų siejasi su vadinamuoju technologiniu determinizmu. McLuhan svarbios pačios medijos, jų transformuojanti galia, o ne turinys. Bažnyčios dokumentuose nereflektuojama, kad medija yra pranešimas, ir didžiausias dėmesys skiriamas medijų turiniui.

Pasak McLuhan, modernus žmogus dėl elektros technologijos išgalėjimo įžengė į naują religinio komunikavimo erą. Šios technologijos įtaka didžiulė. McLuhan požiūriu, Bažnyčia patyrė vadinamąjį „elektros“ smūgį ir tapo tokia, kokia nebuvo niekada.⁶²

Kai elektroninis komunikavimas eliminavo laiką ir erdvę, Bažnyčioje pasikeitė daug dalykų.⁶³ Įvairiuose straipsniuose, laiškuose ir interviu McLuhan atskleidžia šio pokyčio padarinius.

Sąlygos, kuriose dvidešimtajame amžiuje veikia Bažnyčios magisteriumas, analogiškos sąlygoms pirmame krikščionių Bažnyčios dešimtmetyje. Krikščionių ir nekrikščionių tarpusavio ryšiai tada buvo tokie betarpiški, kaip pasaulyje, kur informacija juda šviesos greičiu. Šiandien pasaulio gyventojai koegzistuoja ypač mažame erdvės ir laiko segmente <...>, tarsi <...> viename mažame kambaryje, kur galimas nuolatinis dialogas.⁶⁴

Viename interviu McLuhan teigė, kad krikščioniška mistinio Kristaus kūno sąvoka elektronikos sąlygomis technologiškai tampa faktu.⁶⁵

McLuhan svarbus „Romos autoriteto ir centralizacijos klausimas“, kurį aktualizuoja daugiakanalis, vienalaikis elektros technologijos poveikis.⁶⁶

[E]lektroninė situacija naikina bet kokius atstumus ir tuo pačiu – skaitlingas biurokratinės centralizacijos priemones. Magisteriumą dabar galime patirti tuo pat metu visiškai „regimoje“ Bažnyčioje. Visiška decentralizacija kviečia autoritetą ieškoti naujų mokymo formų – kokių bažnyčia iki šiol neturėjo ar su kuriomis nesusidūrė. <...> [D]abartinėje situacijoje žinojimo autoritetą grindžia gyva kalba ir pats asmuo.⁶⁷

⁶² Kappeler, *Communication Habits for the Pilgrim Church*, 144–145.

⁶³ McLuhan, *The Medium and the Light*, 177.

⁶⁴ M. McLuhan, „Footnote on magisterium in the electric age“, in *The Medium and the Light: Reflections on Religion*, ed. by E. McLuhan and J. Szklarek (Toronto: Stoddard Publishing, 1999), 134.

⁶⁵ 1968 metais duotas interviu (Kappeler, *Communication Habits for the Pilgrim Church*, 158).

⁶⁶ McLuhan, *The Medium and the Light*, 137.

⁶⁷ McLuhan, „Footnote on magisterium in the electric age“, in *The Medium and the Light: Reflections on Religion*, ed. by E. McLuhan and J. Szklarek (Toronto: Stoddard Publishing, 1999), 134.

McLuhan rūpi iškūnyto žmogaus problema.⁶⁸ Elektroninio žmogaus iškūnytą būvį jis laiko grėsmingu ir perspėja, kad netrukus jis sukels chaosą teologų gretose.⁶⁹ McLuhan svarsto ir daug kitų elektros technologijos sukeltų padarinių.

Jis turėjo ką pasakyti Bažnyčiai ir norėjo jai padėti suprasti medijas bei naują situaciją, kuri ištiko Bažnyčią dėl naujųjų medijų įsigalėjimo. McLuhan buvo įsitikinęs, kad Popiežiškajai visuomenės komunikavimo priemonių komisijai reikėtų skirti daugiau dėmesio medijų padariniams Bažnyčioje ir už Jos ribų.⁷⁰ Jis apeliavo ir į Pijaus XII autoritetą.⁷¹

Tačiau Vatikanas McLuhan nesiklausė. Nors profesorius buvo oficialiai paskirtas į Vatikano komisiją visuomenės komunikavimo klausimams⁷² – pirmiausia Popiežiaus Jono XXIII, kai buvo rengiamasi Vatikano II Susirinkimui, o vėliau 1973 metais Pauliaus VI, kai buvo pakviestas dirbti komisijoje, kuriai buvo patikėta įgyvendinti dekreto „Inter Mirifica“ potvarkius – tai buvo nominali pozicija.

McLuhan jautėsi nesuprastas. Savo pirmajam studentui Walter Ong jis rašė, kad dvasininkai neišmano technologijų poveikio lygiai taip, kaip ir jų parapijiečiai. Šią problemą jis laikė Gutenbergo vizualinės erdvės paveldu, dėl kurio raštinga žmonija reikalauja sąryšingumo kaip prasmės sąlygos.⁷³ O McLuhan negali jo pateikti. Medijų veikimo logika kita.

Pasak McLuhan, septintojo dešimtmečio Bažnyčia apie elektroninės medijos padarinius supranta ne daugiau negu XVI a. Bažnyčia apie Gutenbergo revoliucijos padarinius.

Tridento susirinkime nebuvo nė vieno asmens, kuris bent kiek domėtųsi transformuojančia Gutenbergo technologijos galia <...>. Taip pat ir Vatikano I ir II Susirinkimuose nebuvo nė vieno, kas suprastų elektros technologinių įrenginių galią keisti žmonijos psichiką ir kultūrą. Šių Susirinkimų pasirinkta politika atgijo Don Kichoto dvasia, kuri užsidėjusi spausdintinės technologijos šarvus drąsiai išjojo į Viduramžius. <...>. Jei bent keletas žmonių stabtelėtų paklausti, ar [medijos] yra „geras ar blogas dalykas“ ir praleistų bent tiek laiko studijuodami, kas iš tiesų įvyko, galbūt būtų galimybė pasiekti tinkamą reakciją.⁷⁴

⁶⁸ McLuhan, *The Medium and the Light*, 131.

⁶⁹ Kappeler, *Communication Habits for the Pilgrim Church*, 155.

⁷⁰ McLuhan, *The Medium and the Light*, 136–140.

⁷¹ McLuhan cituoja Pijų XII vienoje populiariausių savo knygų: „Popiežius Pijus XII išreiškė gilų rūpestį, kad šiandien būtina rimtai tyrinėti medijas. 1950 m. vasario 17 d. jis kalbėjo: Galime neperdėdami pasakyti, kad modernios visuomenės ateitis ir jos vidinio gyvenimo stabilumas daugiausia priklausys nuo komunikavimo priemonių stiprumo ir individo sugebėjimo į jas reaguoti pusiausvyros“ (M. McLuhan, *Kaip suprasti medijas? Žmogaus tęsiniai*, 38).

⁷² Nuo 1954 m. ji veikė kaip „Popiežiškoji kino, radijo ir televizijos komisija“, nuo 1964 m. – kaip „Popiežiškoji visuomenės komunikavimo priemonių komisija“, o nuo 1988 m. – kaip „Popiežiškoji visuomenės komunikavimo priemonių taryba“.

⁷³ Kappeler, *Communication Habits for the Pilgrim Church*, 153.

⁷⁴ McLuhan, *The Medium and the Light*, 140.

Bet reakcijos nebuvo. Pasak McLuhan, 1962 metais į II Vatikano Susirinkimą susirinkusi „Katalikų Bažnyčios biurokratija“ nesuprato elektroninės technologijos logikos ir buvo linkusi grįžti į XIX a. pabaigą. Susirinkimo dalyviai net nesuprato problemų, kurias ketino spręsti, priešasčių (kaip ir Tridento susirinkime XVI amžiuje) – juk būtinumą sušaukti Susirinkimą lėmė televizijos medijos žmonėms sukelta įtampa.⁷⁵

McLuhan rašo:

Aš sieju save su graikų-romėnų žmogaus racionalumo ir jo sąryšio su prigimtinu įstatymu tradicija. Aš priimu visą Katalikų Apreiškimą ir žmogaus prigimties doktriną bei jos sąryšį su sakramentais. Aš nesvyruodamas priimu šiuos bendruosius principus, bet nemanau, kad ne mano reikalas, kai diskutuojama dėl technologinių žmogaus tęsinių.⁷⁶

Laiške Lawrence K. Shook McLuhan rašė, kad „Bažnyčia perėmė ir plėtojo komunikavimo teoriją, žinomą Vakarų filosofijai nuo senovės graikų laikų“. Bet ši teorija nekalba apie komunikavimo medijų poveikį. „Vakarų filosofijoje negalėjau rasti doktrinos, kalbančios apie pokyčius, kurie dėl paties žmogaus artefaktų vyksta visoje jo *psyche*.“ Bet krikščionybei pokyčiai svarbūs. „Pati krikščionybė yra komunikavimo teorija, skelbimas apie žmogaus būtybės – kūno ir sielos – struktūros pokytį po Kristaus“.⁷⁷

Ruošiant II Vatikano Susirinkimui dokumentą apie visuomenės komunikavimo priemones su McLuhan nebuvo konsultuojamasi. Kai buvo paskelbtas dekretas „Inter Mirifica“, o vėliau pastoracinė instrukcija „*Communio et progressio*“, jis nusivylė: „[P]eržvelgiau *Communio et progressio* ir matau, kad ji bergždzia“.⁷⁸

Minėjome, kad 1973 m. McLuhan buvo pakviestas į Popiežiškąją visuomenės komunikavimo priemonių komisiją. Su juo buvo komunikuojama epistoliarinio žanro forma, kuri McLuhan neatrodė efektyvi.⁷⁹ Jo buvo prašoma plačiau išdėstyti savo požiūrį. McLuhan parašė keletą laiškų.⁸⁰ Tačiau po dvejų metų jis nelaikė diskusijos bent kiek pasistūmėjusia: „Tarp Bažnyčios vadovų ar teologų negalėjau rasti nė vieno, kam būtų svarbus mano keliamas klausimas“.⁸¹

Ir jis rašo suprantąs priežastį. Pasak McLuhan, problema ta, kad Bažnyčia nuo pirmųjų krikščionybės amžių išsakinio graikų-romėnų kultūroje, kurios esmingas bruožas – alfabetinis raštingumas:

⁷⁵ McLuhan, *The Medium and the Light*, 58.

⁷⁶ A. B. Chrystall, „The later-McLuhan's dialogue with Church“, *Explorations in Media Ecology*, Vol. 13, No. 2 (2014), 126.

⁷⁷ Kappeler, *Communication Habits for the Pilgrim Church*, 154.

⁷⁸ McLuhan, *The Medium and the Light*, 136.

⁷⁹ „Rašytinio komunikavimo ir mokslinės sklaidos įgūdžiai, neišvengiami lėto komunikavimo sąlygomis, šiandien tampa nepatogiai kliūtimi.“ (McLuhan, „Footnote on magisterium in the electric age“, in *The Medium and the Light*, 134).

⁸⁰ Chrystall, „The later-McLuhan's dialogue with Church“, 127.

⁸¹ Kappeler, *Communication Habits for the Pilgrim Church*, 155.

Leiskite man padaryti nedidelę pastabą dėl Bažnyčios ir raštingumo. Alfabetinis žmogus yra toks žmogus, kuris visuomet mėgina transformuoti kitas kultūras į savo formą. Gyva kalba bendraujančios visuomenės niekad nemėgina nieko konvertuoti. Ankstyvoji Bažnyčia formavosi sąveikaudama su graikų-romėnų kultūra ir alfabetu. Nuo tada Bažnyčioje tikėjimo sklaida tapo neatskirama nuo graikų-romėnų kultūros.⁸²

Taigi krikščionybė yra „įsipainiojusi graikų-romėnų intelektualinėje matricoje“. Iš čia kyla „vienas didžiulis paradoksas“: „ši matrica priešinasi visoms pokyčio galimybėms, tuo tarpu tai, kas krikščioniška, siejasi su pokyčiu kiekviename lygmenyje ir kiekviename aspekte“.⁸³ McLuhan problemą mato ne tiek įtampoje tarp Bažnyčios ir elektroninės hegemonijos, kiek įtampoje tarp bažnyčios kaip institucijos ir Krikščionybei būdingo dinamizmo.

Klausimas, kurį, pasak McLuhan, reikia svarstyti – „ar galima visą graikų-romėnų paveldą, kuris buvo ankstyvosios Bažnyčios kultūrine matrica, elektronikos amžiuje laikyti neberekalingu kevalu“⁸⁴? Jis pats į jį atsako: elektroninė revoliucija nutraukė Bažnyčios santuoką su Vakarais.⁸⁵

Ši istorinė retrospektyva atskleidžia konceptualinės McLuhan ir Katalikų Bažnyčios poliarizacijos visuomenės komunikavimo priemonių klausimu kontekstą. Nepaisant formalaus McLuhan dalyvavimo Bažnyčios komisijose ir formalios galimybės komunikuoti joms savo teorines išvalgas, perspėjimus bei rekomendacijas, jo pastangos nedavė rezultatų – Bažnyčia formavo savo požiūrį į komunikavimo medijas nepriklausomai nuo kanadiečio profesoriaus atradimų.

Išvada

Taigi galima daryti išvadą, kad Marshall McLuhan medijų teorija neturėjo įtakos Katalikų Bažnyčios visuomenės komunikavimo priemonių sampratai. Ši išvada grindžiama dviem argumentais.

Pirma, McLuhan ir Katalikų Bažnyčios pozicijos esmingai skiriasi komunikavimo medijų prigimties suvokimo požiūriu. Bažnyčios dokumentuose iki „Communio et progressio“ (imtinai), kuri laikoma išsamiausiu Bažnyčios požiūriu į visuomenės komunikavimą išdėstymu, nereflektuojama nei žmogaus tęsinių idėja, nei medijų kaip terpės sąvoka. Visuomenės komunikavimo priemonės laikomos žmogaus veiklos padariniais, bet žmogus čia suprantamas kaip antrinė priežastis. Kaip toks jis veikia dvejopai: pirma, kurdamas šias priemones jis dalyvauja Dievo kūrybos darbe ir yra

⁸² Kappeler, *Communication Habits for the Pilgrim Church*, 155.

⁸³ Ten pat, 154 – 155..

⁸⁴ McLuhan, *The Medium and the Light*, 130–131.

⁸⁵ Kappeler, *Communication Habits for the Pilgrim Church*, 154.

Jo kūrybinės veiksenos tęsėjas – tobulina kūriniją ir ugdo pats save; antra, kurdamas ir naudodamas visuomenės komunikavimo priemones žmogus dalyvauja dieviškųjų Asmenų komunikavime, kuris yra mylintis savęs dovanojimas.

Taigi abi pozicijos komunikavimo medijų sampratą kildina iš skirtingų šaltinių. McLuhan akcentuoja artefaktus ir jų galią transformuoti žmogaus psichiką bei socialinę sanklodą, kylančią iš medijos kaip žmogaus tęsinio prigimties. Bažnyčios dokumentuose svarbesnis proceso – kūrybos ir komunikavimo – aspektas, „projektuojamas“ į Dieviškojo kūrimo ar Dieviškojo komunikavimo „plokštumas“. Todėl McLuhan laikysime antropocentrinio, o Katalikų Bažnyčią – teocentrinio požiūrių į komunikavimo medijas atstovais.

Antra, fundamentalus skirtumas tarp šių pozicijų siejasi su vadinamuoju technologiniu determinizmu. McLuhan svarbi pačių medijų transformuojanti galia, o ne jų turinys. Bažnyčios dokumentuose nereflektuojama, kad medija yra pranešimas, ir didžiausias dėmesys skiriamas medijų turiniui.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Babe, R. E. „Innis and the emergence of Canadian communication/media studies“. *Global media journal. Canadian Edition* Vol. 1, Issue 1 (2008): 9–23.
2. Caccamo, J. F. „The Message on the Media: Seventy Years of Catholic Social Thought on Social Communication“. *Josephinum Journal of Theology* Vol. 15, No. 2 (2008): 390–426.
3. Chrystall, A. B. „The later–McLuhan’s dialogue with Church“. *Explorations in Media Ecology* Vol. 13, No. 2 (2014): 123–138.
4. Visuotinio Vatikano II susirinkimo dokumentai. „Dekretas dėl visuomenės komunikavimo priemonių *Inter mirifica*“. Žiūrėta 2019 03 13. http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/inter-mirifica.html.
5. Huning, A. „Inžinieriaus kūryba“. In *Technikos filosofijos įvadas*, 33–174. Vilnius: Alma littera, 1998.
6. Kappeler, W. A. *Communication Habits for the Pilgrim Church: Vatican Teaching on Media and Social Communication. A Thesis submitted to the Faculty of Graduate Studies and Research in Partial Fulfillment of the Requirements of the Degree of Doctor of Philosophy*. 2006.
7. Liss, J. „The Heat and the Light: Towards a Reassessment of the Contribution of H. Marshall McLuhan“. *Canadian Journal of Communication* 14 (1989): 1–21.
8. McLuhan, M. *Kaip suprasti medijas? Žmogaus tęsiniai*. Baltos lankos, 2003.
9. McLuhan, M. *McLuhan E. Laws of Media: The New Science*. Toronto: University of Toronto Press, 1992.
10. McLuhan, M. *The Medium and the Light: Reflections on Religion*. Ed. by E. McLuhan and J. Szklarek. Toronto: Stoddard Publishing, 1999.
11. Mureika, J. „Techninė kultūra, žmogus ir technikos filosofija“. In *Technikos filosofijos įvadas*, 7–32. Vilnius: Alma littera, 1998.

12. „Pastoracinė konstitucija apie Bažnyčią šiandieniniame pasaulyje *Gaudium et spes*“. *Visuotinio Vatikano II susirinkimo dokumentai*. Žiūrėta 2019 03 13. http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/gaudium-et-spes.html.
13. Pope Pius VII. „Encyclical letter on a return to Gospel principles *Diu satsis*“. Žiūrėta 2019 02 12. <http://www.papalencyclicals.net/pius07/p7diusat.htm>.
14. Pope Pius XI. „Encyclical letter on the motion picture *Vigilanti cura*“. Žiūrėta 2019 02 12. http://w2.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_29061936_vigilanti-cura.html.
15. Pope Pius XII. „Encyclical letter on motion pictures, radio and television *Miranda prorsus*“. Žiūrėta 2019 02 12. http://w2.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_08091957_miranda-prorsus.html.
16. Popiežiškoji visuomenės komunikavimo priemonių komisija. „Pastoracinė instrukcija *Communio et progressio*“. Žiūrėta 2019 02 12. http://www.lcn.lt/b_dokumentai/instrukcijos/communio_et_progressio.html.
17. Rae, A. *McLuhan's Unconscious. Doctoral Dissertation*. University of Adelaide, 2008.
18. Sarno, R. A. *Using Media in Religious Education*. Birmingham: Religious Education Press, 1987.
19. Schelsky, H. „Žmogus ir visuomenė technikos gniaužtuose“. In *Technikos filosofijos įvadas*, 191–204. Vilnius: Alma littera, 1998.
20. Schuck, M. J. *That they be one: the social teaching of the papal encyclicals, 1740–1989*. Washington, D.C.: George town University Press, 1991.
21. Sodeika, T. „Įvadas į medijų filosofiją“. In *Medijų kultūros balsai: teorijos ir praktikos*, 40–56. Vilnius: Mene, 2009.

Gauta: 2019 02 17

Parengta spaudai: 2019 03 12

Lina ŠULCIENĖ

HAS MARSHALL MCLUHAN'S MEDIA THEORY INFLUENCED THE FORMATION OF THE CATHOLIC CHURCH'S APPROACH TO PUBLIC COMMUNICATION?

S u m m a r y

At the time when one of the most outstanding media theoreticians, Canadian Marshall McLuhan, reached the peak of his popularity, the question of social communication tools became a relevant topic discussed in the documents of the Catholic Church. In 1964, Vatican Council II promulgated the Decree *Inter Mirifica* on the means of social communications; later on the pastoral instruction for the application of the Decree *Communio et progressio* was issued in 1971. Pope John XXIII invited McLuhan to cooperate and appointed him to the Pontifical Commission for Cinema, Radio and Television – to help to prepare the documents for the Vatican Council II. Afterwards, in 1973, Pope Paul VI designated him to the Pontifical Commission for Social Communications – to aid in accomplishment of the resolutions of the Vatican Council II documents.

The article analyses the question of whether the Canadian professor might have influenced the development of the Catholic Church's conception of communication.

Firstly, the article shortly presents McLuhan's media theory and its origins. Then, the article investigates the Catholic Church's approach to the means of social communications and its development with greater attention paid to Pontifical Encyclical *Miranda prorsus* by Pope Pius XII, Decree *Inter Mirifica* and pastoral instruction *Communio et progressio*. The third part of the article is dedicated to the comparative analysis of McLuhan's media theory principles and pastoral instruction *Communio et progressio*, which is considered to be the most comprehensive exposition of the Church's approach to social communication. It is complemented by the analyses of historical facts and circumstances.

The article concludes that McLuhan's media theory did not affect the Catholic Church's conception of communications means. This conclusion is based on two arguments.

Firstly, positions of McLuhan and the Catholic Church essentially differ regarding the nature of media. The documents of the Church up to inclusive *Communio et progressio* do not reflect neither the idea of human extensions nor media actuality treated as medium – new living environment which is being created by media hybrid alliances. They are not being understood as autonomous reality that operates independently from human will. Technologies in Church's documents refer to two sources. They are the product of human activity but human being acts here as the secondary cause. In essence, technologies present the "extension" of the twofold Divine activity. Firstly, they are the continuation of God's creation. When human being creates them, he participates in the work of Divine creation and functions as a successor of His creative action – he perfects creation and develops himself. Secondly, by creating and using means of social communications, human being partakes in the communion of the Divine Persons, which is self-giving in love.

Thus, both positions derive the conception of communication media from different sources. McLuhan emphasizes artefacts and their power to transform human mind and social structure that originates from media's nature as a human extension. Meanwhile the Church's documents highlight the aspect of the process – creation and communication, which is "projected" to the "planes" of Divine creation or Divine communication. Therefore, we will consider McLuhan as a representative of the anthropocentric viewpoint and the Catholic Church as a one of the theocentric approach to the communication media. According to the Church's documents, human being preserves his subsistence while creating and using the means of social communications, he is a participant of the Divine creation and Divine communication, continuer of the one and another. Wherefore technologies are considered and called the gifts of God.

Secondly, fundamental difference between these positions is related to the so-called technological determinism. McLuhan is concerned about the media itself, its transformative power, not its content. The Church's documents do not reflect the media as a message and concentrate on its content. The article examines the controversy with officials of Vatican, professor's critics directed to it and his own interpretation about the true causes of the failed cooperation.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Marshall McLuhan medijų teorija, Katalikų Bažnyčios visuomenės komunikavimo priemonių samprata.

KEY WORDS: Marshall McLuhan's media theory, the Catholic Church's conception of the means of social communications.

LINA ŠULCIENĖ – docentė, humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universitetas, Katalikų Teologijos fakultetas, Teologijos katedra. Vinčų g. 7-25, Kaunas. El. paštas: lina.sulciene711@gmail.com.

LINA ŠULCIENĖ – assoc. professor, doctor at Vytautas Magnus University (Kaunas, Lithuania). Areas of research: history of philosophy, philosophical anthropology, media studies. Adress: Vinčų g. 7-25, Kaunas. E-mail: lina.sulciene711@gmail.com.